Veli-Pekka Lehtola
Giellagas-instituutti
PL 1000, 90014 Oulun yliopisto

LAUSUNTO 9.1.2023

Maa- ja metsätalousvaliokunta
Eduskunta
MmV@eduskunta.fi

Professori Veli-Pekka Lehtolan kirjallinen asiantuntijalausunto hallituksen esitykseen eduskunnalle laeiksi saamelaiskäräjistä annetun lain ja rikoslain 40 luvun 11 §:n muuttamisesta

Viite: Maa- ja metsätalousvaliokunnan kirjallinen asiantuntijalausuntopyyntö 14.12.2022: HE 274/2022 Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi saamelaiskäräjistä annetun lain ja rikoslain 40 luvun 11 §:n muuttamisesta

Kiitän mahdollisuudesta antaa eduskunnan maa- ja metsätalousvaliokunnalle asiantuntijalausunto saamelaiskäräjälakiesityksestä. Työskentelen Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa, jolle on annettu valtakunnallinen vastuu niin saamen kielten kuin saamelaisen kulttuurinkin ylimmästä opetuksesta ja tutkimuksesta Suomessa. Saamelaisen kulttuurin professorina olen seurannut 1990-luvulta lähtien vellonutta saamelaiskäräjälakia koskevaa kiistaa, joka on leimannut vahvasti suomalaista keskustelua saamelaiskulttuurista – usein hyvin kielteisellä tavalla.

Samaan aikaan saamelaisen kulttuurin alalla on tapahtunut paljon myönteistä kehitystä, kun esimerkiksi saamelaistaiteet ja -taiteilijat ovat tulleet kansainvälisestikin tunnetuiksi. Siksi saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksia koskevan prosessin jähmettyminen pitkäaikaiseksi kiistaksi on erittäin haitallista niin Suomelle oikeusvaltiona, saamelaisten ja suomalaisten suhteille kuin saamelaisten oman yhteiskunnan kehitykselle. Käsillä olevan lakiehdotuksen hyväksyminen olisi merkittävä edistysaskel kaikilla näillä tasoilla.

Hallitus korostaa perusteluissaan sitä, että uudistetun lain myötä suomalainen lainsäädäntö olisi sopusoinnussa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kanssa ja ottaisi huomioon kansainvälisen oikeuden tasolla viime vuosikymmeninä tapahtuneen kehityksen, jonka suhteen aiempi saamelaiskäräjälaki on vanhentunut. Tämä on olennainen lähtökohta. Yhtä tärkeänä pidän saamelaisten ja suomalaisten suhteiden kehitystä, jota ongelmallisen lainsäädännön aiheuttama vellonta koko 2000-luvun alkupuolen ajan on vahingoittanut ja tuonut mukanaan jopa vihapuhetta saamelaisia kohtaan. Jos asiaa ei ratkaista, sama vellonta uusiutuu jokaisella tulevalla hallituskaudella.

Saamelaisten ja suomalaisten suhteissa on viime vuosina tapahtunut runsaasti myös myönteistä kehitystä, jota saamelaistenkin vaikuttajien tekisi mieli nostaa paremmin esille. Se jää kuitenkin kiistan jalkoihin, kun saamelaisten ja monien suomalaistenkin näkemykset kärjistyvät tarpeettomasti. On selvää, että myös valtion, saamelaiskäräjien ja kolttasaamelaisten kyläkokouksen yhteisellä totuus- ja sovintokomissiolla on paljon huonommat toimintaedellytykset, jos lakiehdotusta ei hyväksytä. Monen saamelaisen mielestä valtio nyt toisella kädellään suorastaan sabotoi saamelaisten itsemääräämistä, toisella kädellään ojentaa “totuutta ja sovintoa”.

Nykyinen ratkaisematon tilanne vaikuttaa siis kielteisesti niin Suomen kuvaan maailmalla, suomalaisten ja saamelaisten suhteisiin kuin saamelaisen yhteiskunnan omaan kehityk-

seenkin. Lakiesityksen hyväksyminen olisi merkittävä askel uuteen vaiheeseen Suomen saamelaispolitiikassa.

1 luku Yleiset säännökset

Lakiesityksessä korostetaan aivan oikein saamelaisten asemaa alkuperäiskansana, jolle kuuluu itsemääräämisoikeus saamelaisten kotiseutualueella omien kieltensä ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon avulla. Ilmaisu ”omaa kieltään” on vanhahtava, kun nykyisin puhutaan useista saamen kielistä Suomen puolellakin. Saamelaiskäräjien rooli ja valtion taloudellinen vastuu on määritelty selkeästi.

3 § Oikeus tulla merkityksi vaaliluetteloon

Tämän pykälän uudistusehdotus on erittäin merkittävä Suomen saamelaispolitiikan kannalta kolmella tasolla. Pyrkimyksenä on korjata Suomen ryvettynyt maine oikeusvaltiona, onhan sitä huomautettu useaan kertaan ja useissa elimissä kansainvälisten sopimusten rikkomisesta. Kuten perusteluissa todetaan, esityksen tavoitteena on toteuttaa YK:n ihmisoikeuskomitean 1.2.2019 julkaisemat ratkaisut saamelaiskäräjien vaaliluetteloon hyväksymistä koskevissa valitusasioissa. Toiseksi lakiesityksen hyväksyminen on tärkeä alussa mainitsemani kiistan ja julkisen vellonnan, toisin sanoen saamelaisten ja suomalaisten suhteiden osalta. Kolmanneksi lakimuutos vahvistaisi saamelaisten itsemääräämistä, jonka monet saamelaiset kokevat tällä hetkellä hyvin näennäiseksi, kun saamelaiskäräjät itse ei saa määritellä edes sitä, kuka voi tulla merkityksi sen vaaliluetteloon.

Lakiehdotuksen mukaan tämä oikeus kuuluu selkeästi saamelaiskäräjien itsemääräämisoikeuden piiriin. Kyse on ennen kaikkea äänioikeudesta saamelaiskäräjien vaaleissa, ei siitä, ketä on pidettävä saamelaisena. Uudistus tekee Suomen saamelaismäärittelyn samantyyppiseksi kuin muissa Pohjoismaissa, ja määrittelyssä käytettävien objektiivisten edellytysten muotoilussa onkin huomioitu parafoidun pohjoismaisen saamelaissopimuksen yhteispohjoismainen määräys. Hyvänä ehdotuksena pidän myös sitä, että vaaliluetteloon merkitsemistä koskevassa prosessissa ensimmäisenä varsinaisena muutoksenhakuasteena toimisi itsenäinen ja riippumaton muutoksenhakulautakunta. Sen päätöksistä haetaan muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta, jos tämä myöntää valitusluvan.

2 luku Saamelaiskäräjien tehtävät

Pykälissä 5-8 saamelaiskäräjien tehtävät on määritelty selkeästi. On tärkeä ehdotus, että saamelaiskäräjät antaa suoraan eduskunnalle vuosittaisen kertomuksen, joka voi sisältää ehdotuksia saamelaisten oikeuksien turvaamiseksi tarvittavista toimenpiteistä.

9 § Yhteistoiminta- ja neuvotteluvelvoite sekä 9 b § Menettely yhteistoiminnassa ja neuvotteluissa

Ehdotuksessa aiempi neuvotteluvelvoite on muuttunut yhteistoiminta- ja neuvotteluvelvoitteeksi. Esitys on tervetullut, koska se tarkentaa menettelytapaa. Muutoksen ei toivoisi jäävän vain nimityksen asteelle, vaan toteutuvan haluna vilpittömään ja oikea-aikaiseen neuvotteluun, joka sisältää jo suunnitteluvaiheen osallistamisen. Muun saamelaiskeskustelun tämänkin suhteen on liikkunut julkisuudessa salaliittoteorian kaltaisia näkemyksiä siitä, että neuvotteluvelvoite merkitsisi saamelaiskäräjien “veto-oikeutta” maankäyttöön liittyvissä asioissa. Tällaisesta en näe merkkejä lakiehdotuksesta, joka ei ole millään tavoin puuttumassa olemassa oleviin toimivaltasuhteisiin. Kunnallinen itsehallinto esim. kaavoituksen, maankäytön ja rakentamisen osalta ei vaarannu, samoin muut asiaa valmistelevat

viranomaiset tekevät jatkossa päätökset päätäntävaltaansa kuuluvissa asioissa kuten ennenkin.

Vaikka lakiesitys esittää pyrkimykseksi “saavuttaa yksimielisyys saamelaiskäräjien kanssa tai saada saamelaiskäräjien suostumus ennen päätöksentekoa”, saamelaiskäräjien valta ei tässä suhteessa ole lisääntymässä. Painotuksen toivoisi muuttavan sitä usein aiemmin nähtyä käytäntöä, että kuuleminen tai neuvottelu on toteutettu myöhäisessä vaiheessa eli saamelaiskäräjien todellinen vaikuttamismahdollisuus on jäänyt vähäiseksi, kun se ei ole päässyt lausumaan näkemyksiään ja ennen kaikkea osallistumaan prosessiin siinä vaiheessa, kun perustavia suunnitelmia ja päätöksiä tehdään.

Velvoitteen täsmentäminen antaa kuitenkin toivoa siitä, että jatkossa yhä enemmän saamelaiskäräjien kanssa neuvoteltaisiin ”vilpittömin mielin ja oikea-aikaisesti niin, että asian lopputulokseen on mahdollisuus vaikuttaa ennen asian ratkaisemista”. Neuvottelun ei tulisi olla vain muodollinen asia, vaan saamelaisille olisi annettava todellinen mahdollisuus vaikuttaa samalla kun tavoitteena on vilpittömän yhteisymmärryksen hakeminen.

9a§

Lakiesityksen ehdotus vaikutusten arvioinnista haittavaikutusten tunnistamiseksi on kannatettava. Tavoitteena on ottaa huomioon eri viranomaisten toiminnan ja eri aikoina tehtyjen toimenpiteiden yhteisvaikutukset. Se, missä laajuudessa tämä kulloinkin tehdään, riippunee käsiteltävästä asiasta.

Rikoslain 40 luvun 11 §:n suhteen minulla ei ole huomautettavaa.

Oulussa 9.1.2023

Veli-Pekka Lehtola
Saamelaisen kulttuurin professori
veli-pekka.lehtola@oulu.fi
+358405780492